

Wittgenstein ve Kuhn: Dil Oyunları ve Paradigma Kavramları

Mine KAYA KEHA (*)

Öz: Bu çalışmada Wittgenstein'in ikinci dönem felsefesinin temelini oluşturan dil oyunları kavramı ile Kuhn'un bilimsel ilerleme anlayışının önemli kavramlarından biri olan paradigma kavramları benzerlikleri açısından karşılaştırılmıştır. Belirli bir gerçekliğin paylaşılan ortak terimlerle algılanması ve anlaşılması için bir kavramsal çerçeve işlevi gören bu iki kavramın karşılaştırması onların tanımlanabilme düzeyleri, kurallarla ilişkileri, deneyim/egitim yoluyla kazanılabilmeleri, sınırsız sayıda olmaları ve kendi içlerinde sayıları sınırsız olmalarına karşın dil oyununun bir başka dil oyunu ile paradigmanın da bir başka paradigma ile mukayese edilemeyecekleri noktalarında yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil Oyunu, Paradigma, Wittgenstein, Kuhn

Wittgenstein and Kuhn: Language Games and Paradigm Concepts

Abstract: In this study the term language games underlying the second term philosophy by Wittgenstein and the term paradigm, an important concept of scientific progress view by Kuhn have been compared by their similarities. The comparison of these two concepts through a conceptual frame in order to perceive and understand a certain reality through common shared terms has been made at points where they cannot be compared a language game with an other language game and a paradigm with an other paradigm with each other in spite of their levels of identification, their relationships with rules, being able to gain through experience/education, their unlimited numbers and unlimited numbers within themselves.

Keywords: Language Games, Paradigm, Wittgenstein, Kuhn

Makale Geliş Tarihi:18.04.2017

Makale Kabul Tarihi: 21.09.2017

I. Giriş

İnsan doğası gereği bir şey üzerine düşünür veya konuşur. Ortaya çıkan düşüncenin anlamlı olup olmadığı çoğu kez kendi içindeki tutarlılığı veya gerçekliği ne oranda resmettiği ile açıklanmaya çalışılır. Ne düzeyde olursa olsun düşüncenin bir biçimde gerçekliği dile getirmesi beklenir. Tartışma düşünce ile gerçeklik arasındaki ilişkinin en tam ve en doğru biçimde nasıl tesis edileceği hususunda ortaya çıkar. İşte bu noktada dil devreye girer ve artık mesele dil, düşünce ve gerçeklik arasındaki bir soruna dönüşür. Bu üç unsur arasındaki tartışma sadece dil ya da varlık felsefesinin değil aynı zamanda bilim felsefesinin de önemli bir sorunudur. Çünkü insani bir faaliyet olan bilim insanın bilme ihtiyacının giderildiği en önemli sahalardan biridir. Tüm bilgi

*) Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü (e-posta: minekayakeha@hotmail.com)

türleri içerisinde objektif, nesnel, evrensel, genel geçer, olgusal, mantıksal vb. özelliklere sahip bilgiye ulaştığını iddia eden bilgi türü bilimsel bilgidir. Tarih boyunca felsefe ve özellikle de son yüzyıllarda felsefenin alt disiplini olarak ortaya çıkan bilim felsefesi epistemolojik zeminde bilimsel bilginin yöntemi ve gerçeğe uygunluğu meselesini çok yönlü olarak tartışmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve ortalama elli yıl boyunca düşünce tarihi ve özellikle felsefe tarihinde çok etkili olan, erken dönem felsefesiyle Mantıksal Pozitivizm çatısı altında sayabileceğimiz esasında bir bilim felsefecisi olmamasına rağmen gerek birinci dönem gerekse ikinci dönem felsefeleriyle bilim filozofları üzerinde büyük etkisi olan Ludwig Wittgenstein'in *dil oyunları* kavramı ile birçok ünlü bilim felsefecisinden daha sonra felsefe sahnesine çıkmasına rağmen *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eseriyle büyük üne kavuşmuş olan Thomas S. Kuhn'un *Paradigma* kavramları arasındaki benzerlikler ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

II. Wittgenstein ve Dil Oyunları Kavramı

Bütün felsefe problemlerini bir dil problemine indirgeyen Wittgenstein'in düşüncesinin merkezinde, dilin kapsamını ve sınırlarını belirleme problemi vardır. Ona göre insanları başka varlıklardan ayıran ve insanın yaşamının özünü oluşturan doku dili kullanma, dili anlama becerisidir. Wittgenstein bu bağlamda iki temel sorunun gündeme geldiğini söyler. Bunlardan ilki dilin dünya ile olan ilişkisinin ne olduğu sorunu, ikincisi dilin düşünce ile olan ilişkisinin neden meydana geldiği sorundur. Wittgenstein bu çerçeve içinde birinci döneminin temel eseri olan *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta dilin fonksiyonunu nasıl gerçekleştirdiğini ve dilin sınırlarını ortaya koyacak bir teori geliştirmeyi amaçlar. *Tractatus*'ta Wittgenstein dilin dünyayı resmederek onu temsil ettiğini öne sürer. Olgusal dilin önermeleri dış dünyayı, olguları resmeder. Wittgenstein'a göre her cümle mümkün bir durumun, var olan bir olgunun resmidir. Söz konusu dil ve anlam anlayışına göre cümle veya önermeler son çözümlemede basit nesne ya da şeylere göndermede bulunan isimlerin bir birleşimidir. Gerçeklik ile dil ya da düşünce arasında bir resmetme ilişkisi söz konusudur.(Cevizci,2010; 1612)

Tractatusu yayınladıktan sonra uzun bir süre ara veren Wittgenstein'in ölümünden sonra yayınlanan Felsefi Soruşturmalar kitabı *Tractatus* kadar, hatta ondan daha da çok ilgi görür. Wittgenstein bu kitabında yine anlam, kavramlar ve dilin yapısı ile ilgili sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır. Wittgenstein *Tractatus*'tan memnun değildir, çünkü dilin dünyanın bir resmi, sadece olguların yahut nesnelere betimlemesi olarak tanımlanması durumunda gerçek hayatta kullanılan dilin önemli bir bölümünün dil dışı kabul edilmesi gerektiğini görmüştür. Gündelik yaşama gerçekliği, dilin önünde veya dışında, yani dilden bağımsız olarak duran bir alan değildir.(Ströker,2005;57) İkinci dönemi, bu sorunu çözme girişimidir. Dil ile dünya arasında birebir bir eşitlik öngören denklik teorisine göre *her sözcüğün bir anlamı vardır ve bu anlam sözcük ile örtüşmektedir*. Dili meydana getiren de bu sözcüklerin kombinezonudur. Bunun kabul edilmesi durumunda dilin kapsamının masa, sandalye ve özel bazı isimlerden öteye gidemeyeceğine işaret eden Wittgenstein, dilin önemli bir bölümünü meydana getiren

"hayır", "fakat" , "çünkü" gibi kelimelerin olgusal bir karşılıklarının olmadığına dikkat çeker. (Demir,2012; 76)

Wittgenstein ikinci dönem felsefesinde kullanımsal bir anlam teorisi geliştirir. Dilin değişmez ve temel bir özü olduğu, bu özün dünyanın temsili ile belirlendiği ve dildeki sözcüklerin sadece adlandırma işleri gördüğü görüşünden uzaklaşır. Wittgenstein bu dönemde dilin öz yapısı üzerine açık, belirgin, soyut ilkeler getirmek yerine, dile doğal bir insan fenomeni, çevremizde olup biten bir şey, karmaşık insan faaliyetlerinin oluşturduğu bir bütün olarak yaklaşır. Bu dil anlayışının en önemli özelliği onun dili özünde toplumsal bir fenomen, -ancak birden fazla insanın benimsediği kuralların varlığıyla işleyebilen bir fenomen- olarak görmesidir. Wittgenstein bu dönemde dili insan tarafından kullanılan bir alet olarak görür. Wittgenstein'ın ifadesiyle: “ Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımıdır”, “... , sözcüğün dilde baştan sona hangi rolü oynayacağı açık olduğunda bu sözcüğün kullanımını -anlamını- açıklar.” (Wittgenstein,2000; 28-36) Bir başka deyişle, dilde anlam o ifadenin mümkün kullanımlarının bir toplamı olup dili doğru anlayabilmenin yolu dili oluşturan sözcüklerin "ne anlama geldiğini" değil, onların " nasıl kullanıldığını" anlamaya çalışmaktan geçer. Hintikka'nın deyişle: “Adlar nesnelere yapıştırılan etiketler gibi değildir, evlerin üzerindeki sokak numaraları gibidir. Onlar kendi anlamını, içinde bir rol oynadıkları çeşitli etkinliklerden alırlar.(Sokak numaraları, aradığımız evi bulmamız bakımından yararlıdır.) (Hintikka,2015; 51)

İnsanlar içinde yaşadıkları dünyayı, ancak o dünyayı anlamlı hale getiren bir dil dolayımından geçirerek tanıyabilirler.(Demir,2012;76)Bu da anlamı insan faaliyetlerine ve sonunda da yaşam biçimleri bütünlerine bağlar. Dille ilgili olarak resim benzetmesinden alet benzetmesine geçiş onun iki dil görüşü arasındaki en önemli farktır. Kurallarla yönetilen bir etkinlik olarak dili betimlemek ve karakterini vurgulamak için Wittgenstein bir anoloji kullanır ve dili bir oyunla karşılaştırır. “Norman Malcolm, ünlü biyografisinde, Wittgenstein'ın bir gün yanından geçmekte olduğu bir tarlada futbol oynadığını gördüğünü ve o an dilin sözcüklerle oynadığımız bir oyun olduğu düşüncesinin zihninde ilk kez canlandığını kaydeder. Bu bir ilk esinlenme anıdır.”(Utku,2006;363) Hintikka'nın yaptığı bir alıntı ile ifade etmek istersek “Bir dil öğrendiğimizde, bu dili saptanmış kuralları olan bir oyun olarak imgeleriz. Onu bu tür bir oyunla karşılaştırır ve bu oyuna göre ayarlarız.” (Hintikka,2015; 51) demekle Wittgenstein ikinci dönemine “dil oyunu” kavramının kaynaklık edeceğini işaret etmektedir. Tamamı Wittgenstein tarafından onaylanmayacak olan oyun kavramı ile ilgili olarak *Felsefi Soruşturmalar* adlı kitapta şu ifadeler yer verilmektedir: “Zira bir oyun kavramı nasıl sınırlanır? Ne, yine de bir oyun sayılır ve ne, artık oyun sayılmaz? Sınır gösterebilir misiniz? Hayır. Bir tane çizebilirsiniz, zira şimdiye kadar hiç çizilmemiştir? Ama “oyun” sözcüğünü kullandığımızda bu sizi daha önce hiç sıkıntıya sokmamıştı.” (Wittgenstein,2000; 53) Wittgenstein oyunları betimlememiz gerektiği zaman şu ifadeleri kullanmak gerektiğini ifade eder: “Ve kendimiz onun hakkında daha fazlasını bilir miyiz? ... Biz sınırları bilmiyoruz çünkü hiçbiri çizilmemiştir.” (Wittgenstein,2000; 53) Wittgenstein dil oyunlarına ilişkin hiçbir tanımlama kriteri getirmez. Dil oyununun özünün ne

olduğundan ya da dilin kendisinin özünün ne olduğundan söz etmez. Dil oyununu, gerçekte yaptığımız ve söylediğimiz şeylerle karşılaştırmakla daha uygun bir dilbilimsel pratik anlayışı kazanacağımız varsayılır. Wittgenstein'in dilin bir dil oyunları koleksiyonu olduğunu söylemeye yönelten neden, kesinlikle dilin, birlikli bir teori açısından ortaya çıkarılabilecek ve ifade edilebilecek tek bir öze sahip olmamasıdır. Bu yüzden, dilin işleyişlerini anlamak için, öncelikle onun çeşitliliğini ve çoğulluğunu kavramamız gerekir. (Utku,2006;363)

Dilin kullanımı ile oyun oynama arasında kurulan bu analogide bütün oyunlar kurallar tarafından yönetilen faaliyetler olduklarından, dil uzlaşım ve değişken kuralların yönettiği öğelerle yürütülür. Wittgenstein için bu metafor ilk başta kendi düşüncesinde kuralların çok önemli olan rolünü vurgulamada önemli bir işlev görmüştür. Kural nosyonu ile kalkül kavramı yakın bir ilişki içindedir. Çünkü doğruluk ölçütleri olmadan bir kuralı izleyerek doğru bir şekilde konuşmak mümkün görünmemektedir. (Hintikka,2015; 53) Esasında burada önemli olan bir kuralı izlemenin ne olduğu değil bir kural tarafından yönlendirilmenin ne olduğudur. (Hintikka,2015; 54) Doğal olarak dil kullanımı, kurallarla yönlendirilen normatif bir etkinliktir. *Tractatus*'ta Wittgenstein'in dilin normatif karakterini betimlemek için benimsediği kalkül modeli, otomatik olarak işlev gösteren katı biçimde tanımlanmış kuralların (mantığın kurallarının) yapılandırılmış sistemidir. Bu tür bir kalkül, belirli ham maddelerle beslenen, kesin, düzenli ve değişmeyen bir tarzda belirli bir ürünü imal eden bir makineye benzer. Aynı tarzda, mantığın kuralları –ve bu yüzden *Tractatus*'a göre dilin kuralları– ürünü belirleyen katı bir uygulamaya sahiptir. Dil örneğinde, ürün, anlamdır: yani bir ifadenin anlamı, onun kullanım kurallarına hâkim olduğunda anlaşılır. Başka bir deyişle Wittgenstein, kalkül nosyonunu reddeder ve oyun analogisi aşama aşama kalkül analogisinin yerini alır. Bir başka deyişle bakışını, farklılıkların kendisinde eritildiği felsefi bir birlik ilkesinden, büyük çeşitlilik gösteren farklılıkların kendisine çevirir. Böylelikle dil, artık basitçe bir ürün olarak değil, karmaşık bir süreç olarak görülmeye başlar. (Utku,2006;364-365) “Dil oyunları sadece dil ile gerçeklik arasındaki tüm semantik ilişkilerin araçları ... değildir; onlar ayrıca dil kuramındaki son mercidir.” (Hintikka,2015; 61) Daha önce kuralların arkasında hiçbir şey yoktur diyen Wittgenstein dil oyunlarının arkasında da hiçbir şey olmadığı söyleyerek yeni düşüncesini ifade eder. (Hintikka,2015; 61)

“Dil oyunları”nın ne olduğunu açıklarken Wittgenstein, daha çok dilin nasıl öğrenildiği yahut öğretildiği üzerinde durur. Ona göre “Dil oyunları, çocukların sözcükleri kullanmaya başladıkları dil biçimleridir. Dil oyunlarının incelenmesi, dilin ilkel biçimlerinin ya da ilkel dillerin incelenmesidir.” (Wittgenstein,2011;20) Bu çerçevede Wittgenstein *Felsefi Soruşturmalar*' Augustinus'tan yaptığı bir alıntı ile başlar. (Wittgenstein,2000; 11)

Wittgenstein'a göre Augustinus bir anlaşma sistemi betimler. “Augustinus, dili nasıl öğrendiğini betimlerken, konuşmanın kendisine şeylerin adlarını öğrenme yoluyla öğretildiğini söyler. Bunu her kim söylese, aklında çocukların “adam”, “şeker”, “masa”, vb. gibi sözcükleri öğrenme şeklinin olduğu açıktır.”(Wittgenstein,2011;87)

Bu betimlemede sözcüğün öğretilmesinde ki amaç çocukta onun bir tasarımının oluşturulmasıdır. Örneğin sayı sözcüklerinin nasıl tasarımı oluşturulacaktır? Sayı sayma pratiği yaptırılarak çocuğa öğretilir. Çocuk bu oyunda yalnız Augustinus'un dediği gibi bir izleyici değildir. O da oyuna katılır. Çocuk bunu pratik ile başarır. Wittgenstein Augustinus'un dili öğrenme betimlemesinin kendi örneğine göre daha basit bir dil için doğru olduğunu kabul eder. (Wittgenstein,2011;87) Wittgenstein tamamen ilkel bir dil olarak şu örneği verir:

“Bir dilin işlevi, inşaat ustası A ile yardımcısı B arasındaki iletişimi sağlamak. B'nin A'ya yapı taşları aktarması gerekiyor. Dil “küp, “tuğla”, “kereste”, “direk” sözcüklerinden ibaret. A bu sözcüklerden birini bağıyor, bunun üstüne B belli bir biçimdeki bir yapı taşı getiriyor. Bunun tek dil sistemi olduğu bir toplum hayal edelim. Çocuklar bu dili yetişkinlerden, onu kullanmak üzere terbiye edilerek öğrenirler. ... bu eğitim için örnekleme, ödüllendirme, cezalandırma ve benzerleri kullanılır. Bu eğitimin bir kısmı, bir yapı taşı işaret etmemiz, çocuğun dikkatini ona yöneltmemiz ve bir sözcüğü telaffuz etmemizdir. Bu usule sözcüklerin göstermeli öğretimi diyeceğim. ... ama bu dilin öğrenilmesi ve öğretilmesi şu usulü de içerecektir: Çocuk yalnızca şeyleri “adlandıracaktır”, aynı öğretmen şeyleri işaret ettiğinde dilin sözcüklerini o telaffuz edecektir. Aslında, daha da basit bir alıştırma olacaktır: Çocuk, öğretmenin telaffuz ettiği sözcükleri tekrar edecektir.” (Wittgenstein,2011;88)

Wittgenstein'a göre Augustinus örneğinde gördüğümüz gibi, dilin bu tür ilkel biçimlerini çocuk konuşmayı öğrendiğinde kullanır. Dilini öğrenme burada hiçbir açıklama değil ama bir alıştırmadır. Çocuğun doğarken birlikte getirdiği şey, sadece konuşmayı öğrenmek ve konuşulanı anlamak yetisiyle bunun için doğal bir eğilimdir. Yapısında yerleşik olan bu yetenek sayesinde çocuk yetişkinlerin anlaşma dünyası içine doğru serpilir. Yani çocuk dili yaratmaz onu sadece öğrenir. (Gökberk,2007; 70)

Wittgenstein'a göre, bir dil oyunu, onun kurallarını naklederek öğretilemez, ancak öğreneni belirli bir şekilde davranmaya eğiterek öğretilir. Yani dil, farklı dil oyunlarında uzmanlaşacak şekilde eğitilerek öğrenilir. (Hintikka,2015; 62). Wittgenstein “ ... dil oyunlarını bir dilin tam olmayan parçaları olarak değil, kendi içinde eksiksiz diller olarak, insan iletişiminin eksiksiz sistemleri olarak” görür. (Wittgenstein,2011;92) Demek ki bir şeye dil oyunu denmesi için o şeyin bir dil kullanımı veya dil kullanımı ile birlikte bu kullanımda bir rol alan herhangi bir etkinlik olması gerekir. (Soykan,1995;86-89) Wittgenstein, dil oyununu, "Dil ve dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütün" olarak tanımlamaktadır. (Wittgenstein,2000;15) Yani dil, sadece belirli bir iç mantıkla kavranılan bir araya getirilen bir sistemden ibaret değildir. Dil ile oyun arasındaki analogi, sözcüklerin yalnızca insan yaşamının çeşitli ve çok biçimli etkinliklerinde anlam kazandıkları olgusunu ortaya çıkarır. (Utku,2006;365) "Dilin konuşulması bir etkinliğin yahut bir yaşam biçiminin parçasıdır." (Wittgenstein,2000; 11) Dilleri anlamlı kılan onların üretildikleri yaşam biçimleridir. Yaşam biçimi, öncelikle, dilbilimsel etkinliklerin birlikte örüldüğü ve içine gömüldüğü

insanî pratiklere işaret eden bir terim olarak alınabilir. Bir dil oyununa katılmakla, az ya da çok karmaşık, paylaşılabilir bir insanî etkinlik bağlamı içinde yer alırız. Dil oyunlarına katılmak suretiyle dil, yaşamımıza bağlanır. Yaşam biçimi terimi, bir yandan bir dil topluluğunun etkinlikleri içerisinde, bir dili çeşitli kullanımlarıyla karakterize eden karmaşık bir “kültür”ü belirtirken; öte yandan dilin ön gerektirdiği dilsel ve dil-dışı davranışların temelinde bulunan “uzlaşım”a işaret eder. (Utku,2006;366-367) Denebilir ki, bir hareketin, davranışın anlamı gibi, sözcüğün, cümlenin yahut işaretin anlamı da, karşılık geldiği gerçeklikten değil, ögesi olduğu yahut içinde yer aldığı uzlaşımaya dayalı sistemdeki konumundan kaynaklanmaktadır. (Demir,2012;77)

Wittgenstein’in ifadesiyle “Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımıdır. Ve bir adın anlamı,... onu taşıyanın işaret edilmesi yoluyla açıklanır.” (Wittgenstein,2000;36) Bir başka deyişle dil oyunları konuşma oyunları değildir. Onların hareket noktaları, söz edimleri ya da diğer dil edimleri değildir, tipik olarak dil, dil dışı bazı amaçlara hizmet eden etkinliklerdir. (Hintikka,2015; 53)

Bir dizi dilsel ifadeden oluşan dil oyunlarının ne sınırı, ne sayısı, ne miktarı bellidir. Nasıl ki biricik bir oyundan söz edilemezse, biricik belli bir dilden de söz edilemez. Dil oyunlarının sayısının belirsiz olması, hem yeni dil oyunlarının ortaya çıkabilmesinin düşünülebilir olmasından hem de dil oyunu sayılabilecek şeyin sınırlarının akışkan olmasındandır. Dil oyunları daima üretilebilir ve çoğaltılabilir. (Soykan,1995;93) Yaşanan bir olayın anlatılması, bir masal anlatmak, bir kitap okumak, bir odanın düzenlenişini betimlemek, bir öğretmenin çocuğa matematik alıştırması yaptırması, bir buyruk vermek veya buyruğu yerine getirmek, fıkra anlatmak, Yağ satarım bal satarım gibi çocuk oyunları, iskambil oyunları ve benzeri tüm bu ve şeyler dil oyunlarına örnektir. (Soykan,1995;87)

“ Kolayına kaçıyorsun! Her türlü dil oyunundan söz ediyorsun ama bir dil oyununun ve dolayısıyla da dilin özünün ne olduğunu; Tüm bu etkinliklerde ortak olanın ne olduğunu ve neyin onları dil ya da dilin parçaları haline getirdiğini hiçbir yerde söylemedin.” Şeklinde yöneltilecek bir eleştiriyi “Ve bu doğrudur- Dil dediğimiz zaman her şeye ortak olan bir şey üretmek yerine bu görüntülerin hepsi için aynı sözcüğü kullanmamızı sağlayan tek bir ortak şeyin olmadığını, - ama onların birbirleriyle çok farklı şekillerde bağlantılı olduklarını söylüyorum. Ve bu bağıntı ve bağıntılar nedeniyle onların hepsine dil deriz.” açıklamasını getirir.(Wittgenstein,2000; 51) Wittgenstein; “... oyunlar dediğimiz..... tahta oyunlarını, kart oyunlarını, top oyunlarını olimpiyat oyunlarını vb. kastediyorum. Bunların hepsinde ortak olan nedir? - Şunu demeyin; “ Ortak bir şeyin olması gerekir” yoksa onlara “oyunlar” denmez ... Zira eğer onlara bakarsanız hepsinde ortak olan bir şeyi görmeyeceksiniz, ama benzerlikleri bağıntıları ve onların bütün bir dizisini göreceksiniz.” (Wittgenstein,2000; 51)

Benzerlikleri nitelemek için seçilecek en iyi terimin “aile benzerlikleri” olduğunu düşünen Wittgenstein bu düşüncesini; “Çünkü bir ailenin üyeleri arasındaki çeşitli benzerlikler; yapı, çehre, göz rengi, yürüyüş, huy vs....”(Wittgenstein,2000; 52)

bulunur sözleriyle dile getirir. Tıpkı bunun gibi oyunlar da benzerlikler içerir ve bir aile oluşturur. Bununla birlikte Wittgenstein dil oyunlarının yalnızca benzerlikler açısından değil farklılıklar açısından da önemli olduğunu vurgular. Kendi deyişiyle; “Dil oyunları, daha çok, yalnızca benzerliklerle değil, farklılıklarla da dilimizin olgularına ışık tutmak anlamına gelen karşılaştırma nesnelere olarak kurulurlar.” (Wittgenstein,2000;78) Wittgenstein göre insanı yanlışla sürükleyen şey, onun sözcüklerin bir oyunda nasıl kullanıldıklarına bakarak, aynı sözcüklerin başka bir oyunda da aynı şekilde kullanılacağını düşünmesidir. Birinci oyunun kurallarını ikinci oyunda aynen geçerli olduğunu düşünür ve böylelikle de çıkmaza girer. (Cevizci, 2010; 1612) Wittgenstein, bir oyunun kuralları gibi gündelik dil kullanımı kurallarının da ne doğru ne yanlış olduklarını belirtir. Dil oyunları, tıpkı oyunlar gibi özerk etkinliklerdir. Satranç oyununda anlam için oyunun dışında bir amaca işaret etmek gerekmez. Anlam, satranç oyununun içinde gerçekleşir, tıpkı kazanmanın oyunun dışında değil içinde gerçekleşmesi gibi. Aynı şekilde dil de, dil-dışı bir amacın aracı olarak görülemez. Bir anlamda dilin kuralları keyfidir, çünkü satrancın kuralları gibi onların amaçları dilin kendisine aittir. Yani her oyun kendisine ait bir kurallar dizisine sahiptir ve her biri farklı oynanır. Bir dil oyunu oynayan insanlar farklı kurallarla oynuyorlarsa, birbirlerini anlamakta güçlük çekerler. Bu yüzden bir topluluğun üyeleri, bir grup olarak gereksinimlerine hizmet eden özgül konuşma tarzları geliştirirler ve bunlar, kullandıkları dil oyununu kurar. Wittgenstein sözcükleri anlama ya da kullanma başarısızlığının sözcüklerin bir dil oyununda kullanılma tarzının yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını belirtir. (Utku,2006;367) Wittgenstein’a göre, dili doğal çerçevesi içinde ele almak ve insanların bir şeyler söyledikleri zaman içinde buldukları durumları, bunların söylenmesine eşlik eden davranışları hesaba katmak gerekir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki dil oyunu kavramı Wittgenstein’ın ikinci dönem felsefesinin merkezinde bulunan bir kavramdır. İç içe geçmiş dil ve eylemler bütünü olarak betimlenen bu kavram ile dili anlamlı kılan şeyin, onları üreten yaşam tarzları olduğu ortaya koyulmuştur. Buradan hareketle işaret ya da sözcüğün anlamı, gerçeği resmetmekten (gerçekle denk düşmekten) ziyade içinde bulunduğu yapıdaki fonksiyonundan kaynaklanmaktadır.

III. Kuhn ve Paradigma Kavramı

Thomas Kuhn 1950’li yıllarda özellikle Wittgenstein’in "dil oyunları" üzerine yazdıklarıyla ilgilenir. Bu kurama göre dil kendine özgü kurallarıyla bir bütün oluşturur. Dili oluşturan öğelere anlamlarını bu bütünlük verir. Buna göre, dilin hiç bir ögesi veya kuralı bütünlüğün verdiği anlamı bozmadan veya dönüştürmeden dışardan anlaşılabilir. Kuhn’un bu yaklaşımı bilim tarihine uygulamayı denediği söylenebilir. Thomas Kuhn da "dil oyunları"na karşılık gelen kavram “Paradigma”dır. Aynen dil gibi, paradigmalar da belirli bir gerçekliğin paylaşılan ortak terimlerle algılanması ve anlaşılması için bir kavramsal çerçeve işlevi görmektedir. (Demir,2012;89-90)

Peki paradigma ne demektir? İşin ilginç yanı böylesine müessir ve yaygın kullanımı olan paradigma kavramının net bir tanımına rastlanmamaktadır. Masterman; “... Kuhn, o yarı-şairane diliyle paradigma açıklamasını hakikaten yüzeysel okuyucu için

anlaşılması zor hale getirir. Benim yorumuma göre (1962) tarihli kitabında o, “paradigma”yı yirmibirten daha fazla ... farklı anlamlarda kullanır.” (Masterman,1992;74) Masterman, Kuhn’un yirmi bir anlamlı ‘paradigma’sının üç ana grupta ele alınabileceğini ve gruplarında; Metafiziksel Paradigmalar, Sosyolojik Paradigmalar ve Yapı Paradigmaları olduğunu ifade eder. (Masterman,1992;81-82)

Kuhn 1969 da kaleme aldığı Sonsöz’de bu tespitler ile ilgili şunları ifade eder: “Temel noktalarda bakış açımı pek değiştirmiş değilim, ama bütünü ilk ortaya koyuşumda, gereksiz bazı zorluklar ve yanlış anlamalar yaratan yönler olduğunu şimdi görebiliyorum.”, “İlk metinde yer alan başlıca zorluklar paradigma kavramının çevresinde toplandığı için tartışmaya buradan başlamak isterim.”(Kuhn,2008; 281) Kuhn paradigma kavramını bilimsel topluluk düşüncesinden ayırmak gerektiğini vurguladıktan sonra paradigma arayışının özelliklerini saptamak üzere, önceden belirlenmiş bir bilimsel topluluktaki üyelerin davranışlarını incelemek suretiyle esasında paradigmayı iki farklı anlamda kullandığının görüleceğini ifade eder. Paradigmanın ilk anlamı, model yahut örnek olarak kullanılan ve gerektiği zaman olağan bilimdeki bütün diğer bulmacaların çözümleme temeli olarak kesin kuralların yerine kullanılabilen somut bulmaca çözümleridir. İkinci anlamı ise belli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, tekniklerin bütününe temsil etmektedir. (Kuhn,2008; 282) Kuhn daha sonra paradigmanın sosyolojik diyebileceğimiz bu anlamını Disipliner Matriks olarak adlandıracaktır.

Kuhn’un paradigmaya getirdiği ilk tanımında -kabul görmüş olan bir model ya da örnek paradigmanın işlevi, her biri ilke olarak kendi yerine kullanılacak sayısız örneğin türetilmesini sağlamaktır. Ancak tıpkı hukukta kabul edilmiş yasal bir hüküm gibi, koşullar değiştikçe ya da zorlaştıkça daha özgül ve daha ayrılmış hale getirilecek bir model olarak kullanılır.(Kuhn,2008; 98) Kuhn’a göre, paradigmayı tam olarak yorumlama veya usavurma konusunda anlaşmaya varmadan da, bilim adamları paradigmanın kimliği konusunda ortak davranabilirler. Paradigmanın ortak standart bir yorumunun olmayışı paradigmanın araştırmayı yönlendirmesini engellemez. (Kuhn,2008; 124)

Paradigmanın ikinci anlamını disipliner matriks olarak adlandıran Kuhn’a göre bu matriksin dört ögesi bulunmaktadır. Bunlar Simgesel Genellemeler, Metafizik Paradigmalar, Değerler ve Örneklidir.(Kuhn,2008; 290-297) Kuhn bunlardan ilki olan simgesel genellemeler deyimiyile (x), (y), f (x,y,z) gibi biçimleri veya f=ma gibi formülleri ifade eder. Kuhn ortak ilkeler düzeyindeki inancı dile getirmek için bu öğelerden ikincisi olan Metafizik paradigmalara ifadesini kullanır. “Kitabımı yeniden yazıyor olsaydım, bu tür ilkeleri tikel bazı modellere duyulan inançlar olarak betimlerdim” diyen Kuhn, bir topluluğa duyulan bağlılığın tüm modeller için geçerli olduğunu, modellerin ise, neyin açıklama veya neyin bulmaca çözümü olarak kabul edileceğinin belirlenmesinde rolü bulunduğunu ifade eder. (Kuhn,2008;294)

Disipliner matriksin üçüncü ögesi olarak belirlediği Değerler ifadesi değerlerle ilgilidir. Bir paradigmaya bağlı kalmak, değerlerin belirli kurallar biçiminde belirlenmediği bir değerler çerçevesine bağlı kalmayı gerektirir. Bilim insanları bu

değerler çerçevesinde kalarak, yeni pratikler, belli davranış kalıpları ve yaklaşımları geliştirirler. Karşılaşacakları yeni problemlerin çözümünde bu yeni argümanları kullanırlar. Geliştirilen bu yeni kalıplar bilim insanlarının mantıksal argümanlarından değil, pratik ihtiyaçlarından doğar.(Gavroğlu,2006;227).

Kuhn'un ifadesiyle:

“Değerler, farklı uygulamalar izleyen kişilerce disiplinler matriksin diğer öğelerinden olduğundan çok daha büyük ölçüde paylaşılabilirler. Belli bir topluluğun içinde, doğruluk yargıları dönemden döneme ve bir üyeden diğerine tam değilse bile görece bir süreklilik gösterir. ... basitlik, tutarlılık ve inanılabilirlik gibi yargılar bireyden bireye çoğu kez farklar taşıyabilmektedir. ... Bundan da önemlisi, değerlerin uygulanması gereken durumlarda, farklı değerler tek tek alındıklarında farklı seçimlere yol açabilirler. Öte taraftan, bir kuram diğerinden daha doğru fakat ona kıyasla daha tutarsız ve daha az inanılır olabilir. ... Kısacası değerler her ne kadar bilim adamlarınca geniş ölçüde paylaşımlarda ve değerlere bağlılık ne kadar derin ve bilimine kadar oluşturucu olursa olsun uygulamaları sırasında bazen üyelerin kişiliği ve toplum üyelerini birbirinden ayırıştırıcı kişisel özellikler gibi etkenlerin hatırı sayılır bir rolü olabilmektedir.” “...değerler her ne kadar bilim adamlarınca geniş ölçüde paylaşılsalar da ve değerlere bağlılık ne kadar derin ve bilimi ne kadar oluşturucu olursa olsun uygulamaları sırasında bazen bireylerin kişiliği ve topluluk üyelerini birbirinden ayırıştırıcı kişisel özellikler gibi etkenlerin hatırı sayılır bir rolü olabilmektedir.” (Kuhn,2008;295)

Kuhn disipliner matriksin son ögesi için ise, “Bu öge için *paradigma* terimi gerek dilbilim gerek benim öz yaşamım açısından tamamen uygun düşmektedir. Bir topluluğun ortak ilkeleri arasında, beni ilk kez paradigma sözcüğünü seçmeye yönelten bir unsurdan söz ediyorum. Ancak, bu terim kendine özgü bir özerklik kazandığı için burada onun yerine *örneklilik* terimini kullanacağım.” demektedir. (Kuhn,2008;297) Örneklilik teriminin de “..., başlangıçta, öğrencilerin bilimsel eğitimin başından itibaren, ister laboratuvarlarda ister imtihanlarda yahut bilim metinlerinin bölüm sonlarında rastladıkları somut bulmaca çözümleri” (Kuhn,2008;297) olduğunu vurgulamaktadır.

Paradigma kavramı olağan bilim ile yakından ilişkilidir. Çünkü ortak bir paradigmaya dayanarak araştırma yapan bilim adamları, bilimsel uygulamalarda da aynı kurallara, ölçütlere bağlıdırlar. Bu bağlılık ve bunun sonucunda ortaya çıkan fikir birliği, olağan bilimin, yani belli bir araştırma geleneğinin doğru devam etmesinin önkoşullarıdır.(Güzel,2010; 154) Kuhn'un ifadesiyle: “Paradigmanın başarısı - ... - başlangıçta sadece seçilmiş ve henüz tamamlanmamış örneklerden elde edilmesi umulan asıl başarının bir habercisi niteliğindedir. Olağan bilim de, bu umudun gerçeğe dönüştürülmesinden ibarettir. Bunun başarılabilmesi için de, paradigma açısından özellikle öğretici bulunan olgular hakkındaki bilginin genişletilmesi, bu olgular ile

paradigmanın tahminleri arasındaki uyum derecesinin artırılması ve bizzat paradigmanın daha ileri düzeyde ayrıştırılması gerekmektedir".(Kuhn,2008; 98)

Olağan bir bilimde, bir paradigma ne yargılanır ne de sınılanır. O, yargının kendisi için temeldir. Paradigma, araştırmanın değerlendirilmesi için, uyuşimsal temel olarak hizmet görür.(Skinner, 199; 93) Olağan bilim, içinde çalıştığı paradigma karşısında eleştirel olmamalıdır. Aksine paradigmanın ayrıntılı bir biçimde ifade edilmesi üzerinde yoğunlaşmalı, doğayı derinlemesine incelemek için gerekli özel çalışmayı icra edebilmelidir. (Chalmers,2007; 162)

Bir paradigmanın ortaya çıkabilmesi için, işe başlarken, olguların seçimine, değerlendirilip eleştirilmesine izin veren bilinçli veya bilinçsiz hem kuramsal hem de yöntemsel bir inanç gereklidir. ((Güzel,2010; 154)) Kuhn'a göre bilim adamları doğanın hangi yönleri hakkında bilgi vereceklerini, bu seçimi belirleyen unsur/ları ve nihayet, çoğu bilimsel gözlemin gerektirdiği araç, zaman ve para harcamaları karşısında yaptığı seçimi sonuna dek sürdürme gücünü paradigmadan almaktadır. (Kuhn,2008; 102) Yani bir paradigmaya bağlanmadan olağan bilim yapılamaz. (Kuhn,2008;195)Bir başka ifadeyle araştırma geleneğinin tutarlılığını kurallar aracılığıyla anlamak istiyorsak söz konusu olan bilim dalında ortak bir zemin saptamak gereklidir." (Kuhn,2008;124)

Kuhn paradigmanın bir temizlik yaptığını belirtir ve yapılan bu temizliği de şu şekilde ifade eder: "İster tarihsel açıdan, ister çağdaş laboratuvarında bu çaba yakından incelendiğinde insana, sanki doğanın paradigmanın sağladığı, önceden hazırlanmış ve pek az değiştirilme olanağı bulunan bir kutuya zorla yerleştirilmesi gibi görünür. Olağan bilimin amacı hiç bir parçası doğadan yeni tür görüntüler çağırma yönelik değildir. Tersine bizim kutuya uymayanlar dikkate bile alınmazlar." (Kuhn,2008; 98) "Paradigma dışarıya az çok kapalı ve sınırlı bir dizi sorun üzerine dikkatleri toplamak suretiyle bilim adamlarını doğanın herhangi bir parçasını başka türlü akla dahi gelemeyecek kadar derinlemesine ve ayrıntılı incelemeye zorlamış olmaktadır." (Kuhn,2008; 99) "..... paradigma geçerliliğini koruduğu sürece bir yanıt olduğunu bildiğimiz tüm soruları seçmeye yarayan bir ölçüttür."(Kuhn,2008; 114)

Paradigma sadece çalışma tekniklerini, disiplinin temel varsayımlarını değil, bunların yanında, söz konusu varsayım ve yöntemlerin doğruluğuna ilişkin bilim adamları topluluğunun ortak inançlarını da içerir. Paylaşılan ortak paradigmada, temel sorular ve onlara verilebilecek kabul edilebilir cevapların genel çerçevesi çizilmiştir. Paradigma meşru çalışmanın standartlarını koyar. Bilim adamlarına düşen görev kuralları konmuş bulmacaları tekrar tekrar, ama belki daha önce kullanılmamış tekniklerle yeniden çözmek, böylece hem bilimsel faaliyette bulunmak hem de paradigmayı yeniden üretmektir. Olağan bilim döneminde bilim adamları paradigmanın diliyle dünyayı oluşturmaya yahut uzlaştırmaya çalışırlar. Paradigma onlar için dünyaya bakılan bir standartlar veya ölçüler yumağıdır. Gerçekliğin belirli kurallara uygun olarak algılanmasını, kavranmasını ve kavramsallaştırılmasını sağlayan bir şablondur. Bu şablonun bizzat kendisinin doğru veya yanlışlığından bahsetmek

anlamalı değildir. Anlamalı olan şablonun uygulandığı gerçeklik ile uyum sağlayıp sağlamadığıdır. (Demir, 2012;92)

Bilimin sorunları ile bulmaca arasında bir analogi yapan Kuhn'a göre bir sorun bulmaca olarak sınıflandırılacaksa bu sorunun mutlaka bir çözümünün olması yeterli değildir. Çözümün yanı sıra hem kabul edilebilir çözümlerin niteliklerini hem de bunların hangi aşamalardan geçerek elde edileceğini sınırlayan kurallar olmalıdır. Örneğin resimli bir bilmecce çözmek sadece bir resmin tamamlanmasından ibaret değildir. Çağdaş bir sanatçı hatta bir çocuk bile seçilmiş soyut şekillerden oluşan parçaları rastgele bir araya getirebilir ve ortaya çıkan resim de bilmecenin örnek aldığı modelden hem daha iyi hem de daha özgün olabilir. Ne var ki böyle bir resim bilmecenin çözümü değildir.(Kuhn,2008; 117) “Çünkü bunlar resimli bilmecceyi resimli bilmecce yapan ve çözümünü belirleyen kurallardır. Kabul edilebilir çözümler üzerinde benzer sınırlamalar sözlü bulmacalarda, zeka oyunlarında, satranç problemlerinde de kolaylıkla görülebilir.”, “ Kural teriminin hatırı sayılır ölçüde genişletilmiş bir kullanımında, yani terimi zaman zaman yerleşik bakış açısı ya da önyargı anlamlarıyla özdeş kılacak bir kullanım üzerinde karar kılınabildiği takdirde belli bir araştırma geleneği içinde bulunan sorunların ... bir dizi bulmaca özelliğine çok benzer nitelikler taşıdığını anlamak kolaylaşır.”(Kuhn,2008; 117)

Kuhn bir paradigmanın belirli kurallar ve talimatlar formu içinde apaçık var olandan daha fazla bir şey olduğunda ısrarcıdır. Kendi ifadesiyle; “...ortak paradigmanın belirlenmesi ortak kuralların da belirlendiği anlamına gelmez.” (Kuhn,2008; 123) “Tersine bir paradigmanın varlığı ile herhangi bir dizi tamamlanmamış kuralın varlığı arasında bir gereklilik ilişkisi yoktur, yani biri diğerinden çıkartılamaz.”(Kuhn,2008; 125 “... Paradigmalar kendilerinden tutarlı bir şekilde soyutlanarak elde edilecek herhangi bir dizi araştırma kuralından hem daha öncelikli hem daha bağlayıcı ve hem de eksiksiz olabilirler.”(Kuhn,2008; 127) “Benim düşünceme göre kurallar paradigmalardan türetilir, ama paradigmalar kurallar olmadan da araştırmaya yön verebilirler.”(Kuhn,2008; 122) “... böyle standart bir yorumun bulunmayışı yahut üzerinde anlaşmaya varılmış bir kurala indirgeme yapılamayışı paradigmanın araştırmayı yönlendirmesini engellemez.” (Kuhn,2008; 124)Yani yetkin bir dizi kuralın olmadığı yerde bilim adamını belli bir değeri olan bilimsel geleneğe bağlı tutan şey paradigmadır. Kastettiği şeyi açıklamak için Wittgenstein'in oyun nosyonuna başvurur. Wittgenstein bir faaliyetin bir oyun olması için gerekli ve elverişli şartların anlamını kavramanın imkânsızlığını öne sürer. İnsan bunu denediğinde daima tamamını içine aldığı, ancak bir oyun saymak istemeyeceği bir faaliyet veya tanımının dışarıda bıraktığı; ancak bir oyun saymak isteyeceği bir faaliyet görür. Kuhn, bu durumun paradigmalar için de söz konusu olduğunu öne sürer.” (Chalmers,2007; 163)

Paradigma bir algoritma değildir. Sorunları çözmek için bilim adamlarının daha çok rasyonel bir otomat gibi işleyebileceği kurallar sağlamaz. Doğrudan sağlıklı bir çalışmanın somut bir modeli olarak, bizzat bir faaliyet örneğidir.” (Skinner,199; 93) “Paradigma yönlendirdiği bilimdeki meşru çalışmanın standartlarını koyar. İçinde çalışan olağan bilim adamı gruplarının “bulmaca çözmek faaliyetini” koordine eder ve

yönetir.”(Chalmers,2007; 158) “Araştırmacı, olağan bilimle uğraştığı ölçüde bulmaca çözen bir kişidir, ... O daha çok, bir satranç oyuncusu gibi, karşısına aldığı belirlenmiş sorunla ilgili ve doğrudan yahut yalnızca zihninde baktığı oyun tahtasının sınırlarında kalan bir çözümün arayışı içinde, belli hareket seçeneklerini denemektedir. Birer tahmin olan bu çabalar, ister satrançta olsun ister bilimde, başlı başına birer denemedir, oyun kurallarının sınanması değil.” (Kuhn,2008;248) “Paradigmalar bilim adamına, araştırmasını nasıl yapması gerektiğini öğretmezler, sadece söz konusu araştırmadaki kullanıma elverişli bir kaynak olarak el altında bulunurlar. Kabul edilmiş hukuki yargılar gibi paradigmlar da daha fazla geliştirilecek ve daha iyi ifade edilerek emsaller/ örnekler sağlarlar.”(Barnes,2008; 81)

Kuhn Wittgenstein’in sorduğu soruyu hatırlatır: “İskemle yahut yaprak yahut oyun gibi terimleri çelişkisiz olarak ve tartışmaya meydan vermeyecek bir kesinlikle kullanabilmemizi sağlayan nedir? Bu aslında çok eski bir soru ve olağan yanıtı da hep şu olmuş: İster bilinçle ister sezgiyle olsun, iskemlenin, yaprağın ya da oyunun ne olduğunu temelde biliyor olmamız gerekir. Yani bir anlamda söz gelişi, bütün oyunların ve sadece oyunların sahip olduğu ortak bir dizi özelliği kavriyor olmamız lazım. Ancak, dili nasıl kullandığımız ve dili uyguladığımız dünyanın ne tür bir dünya olduğu göz önüne alındığında Wittgenstein’in vardığı sonuç, böyle bir dizi özelliğin bulunmasına gerek olmadığı idi. Bazı oyunların bazı iskemlelerin ya da bazı yaprakların paylaştığı bir kısım özelliğin ne olduğu tartışması, belki bunların karşılığı olan terimleri kullanmayı öğrenmemize yardımcı olmaktadır, ama bir sınıf nesnenin tüm üyelerine ve yalnız onlara aynı oranda uygulanabilecek bir dizi özellik yoktur. Bunun yerine daha önce gözlemlediğimiz bir çeşit faaliyet ile karşılaştığımız zaman, hemen oyun terimini uygularız. Çünkü gördüğümüz olay ile daha önce bu isimle anmayı öğrenmiş olduğumuz birtakım faaliyetler arasında bir aile benzerliği buluruz. Kısacası Wittgenstein’in nazarında oyunlar iskemleler ve yapraklar, her biri bazı çalışmaların ve çapraz birleşmelerin örüntüsünden oluşan doğal kavram aileleridir. Böyle bir örüntünün varlığı da söz konusu nesneyi ya da faaliyeti başarıyla saptayabilmemizi yeterince açıklayacak niteliktedir. Yalnız ve yalnız isim verdiğimiz aileler çakıştığı ya da zamanla birbirine karıştığı takdirde yani kısacası doğal ailelerin olmadığı durumlarda karşıımızdaki nesnelere kimliğini saptamakta ve ismini koymaktaki başarıımızdan yola çıkılarak, kullandığımız her sınıf ismine karşılık bir dizi ortak özelliğinin bulunduğu iddia edilebilir.” (Kuhn,2008; 125-126)

Wittgenstein’in oyun kavramına benzer olarak kullanan Kuhn’a göre paradigma kavramı belli bir bilimsel bakışın hâkim olduğu anlamına geldiğinden, aynı paradigmaya göre iş gören bilim adamlarının bir dizi ortak kurala göre benzer hareket etmeleri normaldir. Kuhn bu benzerlikler ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

“... üyeleri aynı uyarıları aldığı halde sistematik olarak farklı durumlara sahip olan iki grubun gerçekten de bir anlamda farklı dünyalarda yaşadıkları söylenebilir..... dünyamız her şeyden önce uyarıların değil duyularımızın nesnelere doldurduğu bir dünyadır ve bu nesnelere bireyden bireye ya da bir topluluktan diğerine aynı kalması zorunlu değildir. Pek tabii bireylerin belli bir topluluğa üyelik sonucu eğitimi, dili, deneyimi ve kültürü paylaştıkları ölçüde durumlarının da aynı olduğunu varsaymak için yeterli nedenimiz var demektir. Başka türlü aralarındaki iletişimin bütünlüğünü ve çevrelerine karşı davranışsal tepkilerinin ortaklığını anlamamız olanaksızdır.” (Kuhn,2008;305)

Paradigma kavramının bir boyutunun “bilginin, içinde üretildiği topluluğa izafeten” tanımlanması olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda, bilim adamlarının dünyaya baktıkları kavramsal çerçevelerini oluşturan paradigmalarının dışında herhangi bir ölçütlerinin olmadığı görülür. Dolayısıyla bir paradigmanın içinden bakan kişiye göre o paradigma diğerlerinden çok daha doğru yahut iyi veya elverişlidir. (Demir,2012;94)

Kuhn’a göre doğaya bakış açımızı belirleyen bir paradigma ortaya çıktıktan sonra, artık paradigma olmadan araştırma yapmak söz konusu değildir. Bu nedenle bir paradigmanın reddi eşzamanlı olarak bir diğer paradigmanın doğması demektir. (Kuhn,2008;170)

Ancak paradigmal geçiş epistemolojik düzeyde de köklü bir dönüşümü gerektirir. Yani bilim adamı, inancını kaybetmeye ve yeni kuramları incelemeye başlasa da eski paradigmayı kolay kolay terk etmez. (Kuhn,2008;167) Yani epistemolojik karşı örnekler ufak tefek aksaklıkların ötesinde ciddi bir rahatsızlık oluşturmuyorsanız bilim adamı paradigmayı değiştirmek yerine bu aksaklıkları aşma yoluna gider. (Kuhn,2008;168) “Paradigma ile doğa arasında uyumda belli zorluklar daima söz konusudur ve bunların çoğu genellikle önceden kestirilemeyen süreçler sayesinde zamanla düzeltilir.” (Kuhn,2008;173) Kuhn değişen paradigma sonunda "soruların ve önerilen cevapların meşruluğunu belirleyen ölçütlerde önemli kaymalar" meydana geldiğini söyler. Bir paradigmadan diğerine geçen yahut bir paradigmadan diğerine bakan kişinin hem nereye baktığında hem de bakış biçiminde önemli farklılıklar meydana gelir. “..., aykırılığı ortaya çıkaran paradigma ile bu aykırılığı sonradan kural haline sokan paradigma arasında bir zıtlık olması kaçınılmazdır.” (Kuhn,2008;190) Yani “... yeni paradigmaya geçiş bilimsel bir devrimdir.” (Kuhn,2008;183) Bilimsel topluluk, eski paradigmayı reddederken onunla birlikte onu kapsayan kitap ve makalelerin çoğunu da artık onların bilimsel bir hükmü olmadığı gerekçesiyle reddeder. (Kuhn,2008;273) Kuhn’un deyişiyle: “Bilim adamının dünyasında önceden ördek sayılan nesnelere devrimden sonra neden tavşan oluverirler?” (Kuhn,2008;190) Çünkü bizim kavramsal sistemimizde yeri olmayan bir yenilik hakkında sorulacak sorulara yine aynı sistem içinde yanıt bulmak mümkün değildir. (Kuhn,2003;33) Devrim dönemlerinde olağan bilimsel gelenek değiştiği zaman, bilim adamı çevresini algılamayı yeni baştan öğrenmek zorundadır. Yeni tanıdığı koşullar içinde yeni kalıplar görmeyi başarmalıdır. (Kuhn,2008;208) Bu bağlamda paradigma bir dile benzer. Bir paradigmanın içinde anlam bulan kavramlar diğer bir paradigmaya anlam kaymasına

uğramadan aktarılamazlar. Çünkü kavramların anlamları paradigmaların içine gömülüdür ve ancak paradigmaların, genel prensiplerinin ışığı altında renk kazanabilirler. Paradigmalar farklı bakış açıları, farklı dünyalardan söz ettikleri için birbirleriyle ölçüştürülemezler. (Çelik,2010; 413)

Kuhn'a göre paradigma öncülüğünde yapılan araştırmanın aynı zamanda paradigma değişikliği yaratmanın da en etkili yolu olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bir dizi kural içinde oynanan bir oyun sırasında istenmeden ortaya çıkan bazı yenilikleri benimsemek için başka bir dizi kural geliştirmek gerekmektedir. (Kuhn,2008;135) "Paradigma ne kadar geniş kapsamlı ve kesinse, aykırılığın ve buna bağlı olarak da paradigma değişimi fırsatının göstergeleri de o kadar belirgin olur."(Kuhn,2008;151) Tek nedeni bilimsel keşifler olmasa da paradigma değişimi süreci Kuhn'un deyişiyle: "Önce aykırılığın ayıklanması, sonra bu aykırılığın yavaş yavaş ve aynı zamanda hem kavram hem de gözlem düzeyinde elle tutulur hale gelmesi. Bunun sonucunda da, paradigma kategorileri ve uygulamalarında çoğu kez direnişle karşılaşılan değişikliklerin meydana gelmesi." (Kuhn,2008;148) şeklinde gerçekleşir.

Kuhn, paradigma olmadan olağan bilimin yapılamayacağını, bir kural ya da talimat demetinden farklı bir şey olduğunu ve çok sayıda paradigmanın bulunabileceğini ortaya koyduktan sonra, paradigmanın bilimsel topluluk üyelerinin iletişiminde oynadığı rolü ortaya koymak üzere, söz konusu topluluk üyelerinin mesleki kararlarının nerdeyse oybirliğine dayalı olduğuna dikkat çeker ve aralarında kurdukları bağın kaynağının ne olduğunu sorar. Bu soruya verilecek geçerli yanıtın da paradigma olduğunu söyler. (Kuhn,2008; 290) Paradigmaya göre eyleminin/davranmanın yani uzmanlaşmanın ise eğitim ile kazanılabileceğini ifade eder.

Ona göre belli bir uzmanlık dalı tarihsel olarak yakından incelendiğinde çeşitli kuramların kavram, deney ya da gözlem açısından nasıl uyguladıklarını gösteren yarı standartlaşmış ve tekrarlı bir dizi örnek meydana çıkacaktır. Bunlar bilimsel topluluğun ders kitapları, konferansları ve laboratuvar problemleri yoluyla kendini gösteren paradigmalardır. Söz konusu bilim çevresinin üyeleri, mesleklerini icra etmeyi bunları çalışıp bunlarla uygulama yaparak öğrenirler.(Kuhn,2008; 123) Kuhn'un deyişiyle".... herhangi bir topluluğun üyelerinin aynı uyarımlarla karşılaştıklarında aynı nesnelere görmeyi öğrenmelerini sağlayan temel tekniklerden birisi de, aynı topluluktaki öncellerinin daha önce birbirine benzer olarak görmeyi ve başka tür durumlardan da farklı olarak algılamayı öğrenmiş oldukları koşulların örneklerle gösterilmesidir." (Kuhn,2008;305) Kuhn verdiği örnekte şunları dile getirmektedir: "...bir havuzun dibinde yemlenen bir su hayvanının kuyruk tüylerini gördük diyelim. Bu bir kuğu mudur yoksa bir kaz mı? Gördüğümüz imge üzerinde düşünürüz ve daha önce gördüğümüz kuğu ve kazların kuyruk tüylerini zihnimize karşılaştırmaya çalışırız daha önce algıladığımız nesnelere zihninizde canlandırarak söz konusu ailenin üyelerinde bulunan ortak özelliği ararız." (Kuhn,2008; 307) Kuhn'a göre bütün bunlar bilinçli süreçlerdir. Kuralları ve ölçütleri bunlarla arar, bunlarla kullanırız. "Bir başka deyişle sahip olduğumuz duymalara bir anlam vermeye bizim için verilmiş olanı çözümlenmeye çalışırız." (Kuhn,2008; 307) "Birçok ortamlarda kurtları köpeklerden

ayırt edemeyen bir grup insan sağ kalamaz. Yahut da, günümüzde Alfa parçacıklarının ve elektronların izlerini tanıyamayan bir grup nükleer fizikçinin bilim adamı olarak işleri bitmiş demektir. Esasında zaten çok az görüş tarzı gerçekten işe yaradığı için, bütün bir topluluğun kullanmasıyla sınanmış olanlar bir kuşaktan diğerine aktarılmaya değer bulunmuşlardır.” (Kuhn,2008; 308)

Buna göre, öğrencinin problemi çözebilmek için önce kuramı ve onu uygulamak için gerekli bazı kuralları öğrenmesi gerekmektedir. Yoksa hiçbir problemi çözemez denilmektedir. Öğrenci birçok problem üzerinde çalıştıktan sonra bu problemi başkalarına çözümlenmede rahatlık kazanabilir. (Kuhn,2008;298) Hem bilim öğrencilerinin hem de bilim tarihçilerinin yakından bildiği bu durum önemlidir. Öğrenciler çalışmalarını hakkında bilgi verirken sık sık metinlerindeki belli bir bölümü okuduklarını gayet iyi anladıklarını, fakat bölümün sonundaki bazı problemleri çözmekte zorluk çektiklerini söylerler. Aynı zamanda bu güçlükler çoğu kez benzer şekilde ortadan kalkar. Öğrenci, hocasının yardımıyla ya da tek başına çözemediği problemi daha önce rastlamış olduğu bir problem gibi görebilmesini sağlayan bir bakış açısı yakalar. Bu benzerliği görüp, iki ya da daha fazla ayrı tür problem arasındaki koşutluk kavradığı zaman da, simgeleri daha önce işe yaradığı görülmüş olan tarzlarda birbirine yaklaştırır ve onları benzer şekilde doğaya bağlar. Böylelikle bir yasa şeması, (örneğin $f=ma$) ve öğrenciye ne tür benzerlikler araması gerektiğini göstererek durumun hangi algılama kalıbıyla görüleceği öğretilmiş olur. Sonuç olarak ortaya çıkan çeşitli durumları bir benzerlik çerçevesinde görme yeteneği veya başka bir simgesel genellenmenin değişik örnekleri olarak algılama becerisi, öğrencinin örneklik problemleri çalışırken öğrendiği en temel bilgidir. Problem ister kalemle, ister tam donanımlı bir laboratuvarında çözümlensin, bunun önemi yoktur. Öğrenci, kişiden kişiye değişebilecek bir miktar problem tamamlandıktan sonra bilim adamı olarak karşılaştığı durumları artık uzmanlık dalının diğer üyeleri ile aynı Gestalt (algılama kalıbı) içinde görmeye başlar. Bunlar onun için artık eğitimin başlangıcında rastladığı durumlarla aynı değildir. Geçen süre içinde zamanla denenmiş ve tüm bir toplulukça onaylanmış bir görüş tarzını benimsemiştir. (Kuhn,2003; 255) Kuhn paradigmanın eğitim yoluyla kazanılabileceğini vurguladıktan sonra farklı durumları birbirine benzer şekilde görmeyi öğrenmek onları aynı bilimsel yasanın yahut yasa şemasının uygulanış çeşitleri olarak algılamakla neyi kastettiğini bilim tarihinden şu örnekle örneklendirir:

“Zamanla kazanılan bu benzerlik ilişkilerinin rolü bilim tarihinde açıkça görülür. Bilim adamları bulmacaları daha önceki bulmaca çözümleri model olarak çözümler, üstelik çoğu kez simgesel genellemelere de başvuramazlar. Örneğin Galileo bir eğimden aşağı yuvarlanan topun hangi açıda olursa olsun karşıt bir eğimde eşit yüksekliğe tırmanacak kadar ivme kazandığını gözlemlerken, bu deneysel olayı da tıpkı ağırlığını birer nokta kitle olarak soyutladığı sarkaçlara benzer şekilde görmeyi öğrenmişti. Daha sonra Huyghensy, fiziksel yani gerçek sarkaçların salınım merkezleri problemlini çözmek için bu sarkacın Galileo tipi birçok nokta-sarkaçtan oluştuğunu farz etti. ... Bunların sonucunda da,

Daniel Bernoulli, belli bir ağızdan geçen suyun akışının nasıl Huyghensy'nin sarkacına benzetilebileceğini buldu.” (Kuhn,2003; 255)

Kuhn Michael Polany'den aldığı bir ifadeyle “bilimin bazı kurallar edinerek değil, bilimin yapılarak öğrenildiğini” vurgular. (Kuhn,2003; 255) Bir başka deyişle bir paradigma, genel teorik varsayımlar ve yasalar ile bilimsel topluluğun üyelerinin bu varsayım ve yasaları uygulamak için benimsedikleri teknikler oluşur. Bununla birlikte bilim adamı, eğitime tarzından ve eğitilmiş olmanın gereklerinden dolayı içinde çalıştığı paradigmanın tam yapısını ifade etmeyi başaramaz. “Bilim adamı kazandığı yöntemler ile hünerlerinin, usta bir marangozun hünerlerinin arkasında yatan şeyi tam anlamıyla tanımlayabildiğinden daha tam bir tanımını yapamaz.” Kesin bir tanımının yapılamaması, paradigmanın doğasına has bir özelliktir.(Chalmers,2007; 157-163)

Özet olarak sınırları ve tanımı tam olarak yapılamasa da hakim bir paradigmanın bulunmadığı bir ortamda bilimin yapılamayacağı, olağan bilimin paradigma içerisinde şekillendiğini, paradigma olağan dönemin sorunlarını çözmede yetersiz kaldığında ise bilim topluluğunun paradigma değişikliğine gideceğini ve paradigmanın belirlenmesinde mantıksal ilkelerden çok bilimsel topluluğun inanç ve değerlerinin önemli olduğunu, söz konusu inanç ve değerlerin oluşmasında ise eğitim ve uzmanlaşmanın önemli olduğunu söylemek mümkündür.

IV.Sonuç

Sonuç olarak Wittgenstein'in dil oyunları ve Kuhn'un paradigma kavramının birçok açıdan benzer fonksiyonları yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Bu benzerlikler şu şekilde özetlenebilir: Her iki kavramında tam bir tanım yapılamamasına karşın hem dil oyunu hem de paradigmanın anlamı üretildikleri yaşam tarzlarına bağlıdır. Dil içindeki etkinlikler ve olağan bilim çalışmaları dil oyunu ve paradigmanın yönlendirmesi ile yürütülebilirler. Dil oyunu dilin kurallarından paradigmada kuramların kurallarından farklıdır ve tüm kuralları kuşatacak şekilde bir model oluştururlar. Dil oyunu ve paradigma teorik olarak bilinebilecek bir şey değildir, aksine birey ya da bilim adamının pratik olarak oyunun veya olağan bilim ile iş gören bilim topluluğunun eşliğinde eğitilmeleri gerekir. Dil oyunu içinde olmayı, ona göre davranmayı Wittgenstein usta çırak arasında oluşturulmuş ilkel bir dil örneği ile ortaya koyarken Kuhn ise bilim adamının paradigmaya göre davranmayı olağan bilim (bulmaca çözme örneği üzerinden) içerisinde öğrendiğini ifade eder. Kısaca her iki filozofta dil oyunu veya paradigmaya göre eylemede eğitim ve uzmanlaşmanın gereğini vurgular. Gerek dil oyunu gerekse paradigmanın sayısı belli değildir. İki dil oyunu ya da iki paradigma farklı dünyalar ve farklı bakış açılarından söz ettikleri için birbirleriyle mukayese edilemezler.

Kaynaklar

Barnes, B. (2008). *T.S.Kuhn ve Sosyal Bilimler*, İstanbul :Paradigma Yayıncılık.

Cevizci, A . (2010). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul :Paradigma Yayıncılık.

- Chalmers, Alan. (2007). *Bilim Dedikleri*, çev.Hüsametdin Arslan, Ankara:Vadi Yayıncılık.
- Çelik, E. E. (2010). “*Thomas S. Kuhn*”, Büyük Düşünürler, İstanbul:Etik Yayınları.
- Demir, Ö. (2012). *Bilim Felsefesi*, Bursa:Sentez Yayıncılık.
- Gavroğlu, K. (2006). *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökberk, M. (2007). *Değişen Dünya Değişen Dil*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Güzel, C. (2010). *Bilim Felsefesi*, İstanbul:Kırmızı Yayınları.
- Hintikka, J. (2015). *Wittgenstein Üzerine*, çev.Fikret Osman, Bursa:Sentez Yayıncılık.
- Kuhn, S. T. (2003). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev.Nilüfer Kuyaş, İstanbul:Alan Yayıncılık.
- Kuhn, S. T. (2008). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev.Nilüfer Kuyaş, İstanbul:Kırmızı Yayınları.
- Lakatos, I. & Musgrave, A. (1992). *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, çev.Hüsametdin Arslan, İstanbul:Paradigma Yayınları.
- Say, Ö. (2010). *Toplum Düşüncesinde Görecilik*, İstanbul:Kaknüs Yayınları.
- Skinner, Q. (1991). *Çağdaş Temel Kuramlar*, çev.Ahmet Demirhan, Ankara:Vadi Yayınları.
- Ströker, E. (2005). *Bilim Kuramına Giriş*, çev.Doğan Özlem, İstanbul:İnkılap Yayınları.
- Soykan, Ö. N. (1995). *Felsefe ve Dil*, İstanbul:Kabalıcı Yayınevi.
- Utku, A. (2006). “*Dil Oyunları*”, *Felsefe Ansiklopedisi*: Cilt 4, Ankara: Ebabil Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2000). *Felsefi Soruşturmalar*, çev.Deniz Kantı,İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2011). *Mavi Kitap Kahverengi Kitap*, çev.Doğan Şahiner, İstanbul:İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.